

A Controversy about Measuring Happiness: Comparative Evaluation of Oxford and Islamic Happiness Questionnaires Based on a Survey Among College Students

Sayyid Mohsen Mousavi^{*}, Abolfazl Morshedi^{**}

Somayeh Vatankhah^{***}

Abstract

The aim of this article is evaluating and comparing the data of two questionnaires; Oxford and Islamic, on a single statistical population. this research has tried to make assumptions about the measurement of happiness and ideas for future researches. The conceptual framework of the research is based on the analytical dualities of the ontology of happiness, which include "biological-psychological"/"cultural-historical" dimensions (in the Positive dimension) and "hedonistic"/" virtuous" dimensions (in the normative dimension). The statistical population of the research includes the students of Yazd University, from whom a sample of 384 people was extracted. The results of the research showed that firstly, the Pearson correlation coefficient between the average scores of two questionnaires is equal to 0.68, and secondly, the average scores of the students are greater than the Islamic questionnaire and significantly different from their average scores in the Oxford Happiness. In the following, comparisons were made regarding the degree of arousal and emotionality, as well as the degree of individualism and collectivism of the

* Assistant Professor, Department of Social Work and Social Policy, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran (Corresponding Author), M.Mousavi@yazd.ac.ir

** Associate Professor, Department of Demography and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran, a.morshedi@yazd.ac.ir

*** M.A. in Shia studies, faculty of Theology, Yazd University, Yazd, Iran, mohsenmay@gmail.com

Date received: 17/05/2023, Date of acceptance: 29/06/2024

items of the two questionnaires and their results, and finally suggestions for future researches were presented.

Keywords: Happiness, Oxford happiness questionnaire, Islamic happiness questionnaire, cultural approach, measuring happiness.

Introduction

Happiness is one of the deepest and most excellent human positive emotions, which today, the necessity and possibility of understanding and recognizing it at the individual and collective levels, has turned it into one of the most attractive and challenging fields of research. However, despite the serious controversies in the field of defining and measuring happiness, A few studies has addressed the ontological and methodological issues of this issue. The purpose of this research is to compare two different questionnaires (Oxford Happiness Questionnaire and Islamic Happiness Questionnaire) that each claim to measure happiness, with a curious and exploratory look, the level of happiness and its components in a common target society (students of Yazd University). The conceptual framework of the research is based on the analytical dualities of the ontology of happiness, which include "biological-psychological"/"cultural-historical" dimensions (in the Positive dimension) and "hedonistic"/" virtuous" dimensions (in the normative dimension).

Materials & Methods

This research is descriptive in terms of the type of goal it pursues and fundamental in terms of the direction of the research. Also, the research design is a survey type and the data collection tool is structured questionnaires whose validity and reliability have already been confirmed. The statistical population of the research includes all students studying in Yazd University from all faculties in both undergraduate and graduate levels, from whom a sample of 384 people was extracted. Stratified random sampling method was used to reach the sample people. The tools used in this research are two questionnaires of Oxford happiness and Islamic happiness. The Oxford Happiness Questionnaire made by Argyle, et al (1989) contains 29 items that were first translated into Persian by Alipour and Nurbala (1999) and its validity and reliability have been confirmed. The Islamic happiness questionnaire is derived from Pasandideh (2012), which includes 44 items, and its validity has been confirmed by Morshidi, et al (2020).

Discussion & Result

The results of the analyzes showed that first, the Pearson correlation coefficient between the average scores of the two questionnaires is equal to 0.68, which is a significant value (at the error level of 0.01) and secondly, the average scores of the students from the Islamic questionnaire (3.76 in the range of 1-5) It is significantly different from their average scores in Oxford happiness (3.07 in the range of 1-5) and is a relatively larger number. Further tests also showed that there is no significant relationship between the variables of gender, age and level of education on the one hand and both the variables of Oxford and Islamic happiness on the other hand. Although the relationship between marital status and Oxford happiness is insignificant, this variable has a significant relationship with the Islamic questionnaire in such a way that according to this questionnaire, married people have a higher level of happiness than single people.

Conclusion

One of the possible reasons for the lower average scores of Oxford happiness compared to Islamic happiness is that in the Oxford questionnaire, a large number of questions are accompanied by words such as "always", "everything", "anything", "anyone", and the like which creates a higher expectation in respondents compared to more balanced questions. Also, using words such as "being extremely happy", "considering the world a great place", "having endless energy", "being on top of the world", "having the ability to do anything" and... in the Oxford questionnaire indicating emotions and feelings that has a high level of arousal. In contrast, the Islamic questionnaire contains items that are often associated with balance, calmness and patience. Another cultural factor in psychometric research is the difference in the degree of "individualism" and "collectivism" (Oishi, 2000). The comparison of the items of the Oxford and Islamic questionnaires also represents this difference. another important cross-cultural difference that should be considered in relation to the measurement of happiness (and other emotions) is The degree of valuing happiness and the desire to feel good and happy in different cultures. People generally tend to be in tune with the norms of their society. Happiness seems to be recognized in Western culture as an independent emotion from other emotions for people, But in the culture of the Eastern societies, this feeling is often understood together with other feelings and is represented in their daily life.

Bibliography

- Abdel-Khalek, A. M. (2006). Measuring Happiness with a Single-Item Scale. *Social Behavior and Personality*. 34(2), 139-150.
- Alimohammadi, Kazem and Azarbaijani, Massoud (2008). "Investigating the relationship between Islamic happiness and psychological happiness in Qom University students", *Ravanshenasi Wa Din*, Vol. 2, No. 3. [in Persian]
- Alipour, Ahmad and Nurbala, Ahmad Ali (1999). "Preliminary investigation of the reliability and validity of the Oxford questionnaire in students of Tehran universities", *Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology*, Vol. 5, No. 1,2. [in Persian]
- Ansarian, Mojtaba (2021). "Right to happiness", *Jame'e Pazuhi Farhangi*, V. 11, No. 3, P. 33-57, DOI: 10.30465/SCS.2020.27573.2111. [in Persian].
- Argyle, M., Martin, M. & Crossland, J. (1989). Happiness as a function of personality. In J. P. Forgas & J. M. Innes (Eds.), *Recent advances in social psychology: An international perspective*, (pp. 189-203). North Holland: Elsevier Science Publishers.
- Azarbaijani, Masoud and Ali Mohammadi, Kazem (2010). "Delight Test Formation and Validity by Emphasis on Islam", *Journal of Islamic Education*, V. 5, No. 10. P. 121-147 [in Persian].
- Baker, Therese L. (2008). *Doing Social Research*, translated by Hoshang Nayeibi, Tehran: Ravesh
- Blaikie, Norman (2009). *Designing Social Research*, translated by Hashem AghabeigPuri, Tehran: Sociologists Publications [in Persian].
- Cheung, F. M., van de Vijver, F. J. R., & Leong, F. T. L. (2011). Toward a new approach to the study of
- Dakin, B. C; Tan, N; Conner. T. & Bastian, B. (2022). The Relationship Between Prosociality, Meaning, and Happiness in Everyday Life. *Journal of Happiness Studies*. 23: 2787-2804.
- Davis, William (2016). *Happy industry*, translated by Azam Varshuchi Fard, Tehran: Parse. [in Persian]
- Diener, E.& Suh , E. (2000). *Culture and Subjective Well-being*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Diener, E.; Oishi, S.& Lucase, R. E. (2003). *Personality, Culture and Subjective Well-being*. *Emotional Annual Review of Psychology*, 54.
- Diener, Ed and Biswas-Diener, Robert (2014). *Happiness: Unlocking the Mysteries of Psychological Wealth*, translated by Hasan Abdulzadeh, Taher Mahboubi and Masoumeh Bagharpour, Tehran: Azin Mehr. [in Persian]
- Diener, ED. & Lucas, Richard E(2000). Explaining Differences in Levels of Happiness: Relative Standards, Need Fulfillment, Culture, and Evaluation Theory, *Journal of Happiness Studies* 1: 41-78.
- Dodds, P. S., & Danforth, C. M. (2009). Measuring the happiness of large-scale written
- Dolan, Paul (2021). *Happiness by Design*, translated by Behnam Shahai, Tehran: Terjanam. [in Persian]
- expression: Songs, blogs, and presidents. *Journal of Happiness Studies*, 11(4), 441-456.

511 Abstract

- Galati, Dario & Manzona, Mayar & Lgor, Sotgio (2006). The Subjective components of happiness and their attainment: a cross-cultural comparison between Italy and Cuba, *Social Science Information*, Vol.45 No.4. 601-630.
- Ghazanfari, Firuzeh (2007). Inner well-being from a cross-cultural perspective, *Journal of Psychology*, Vol. 10, No. 4. [in Persian]
- Joshanlu, Mohsen and Rostami, Reza (2009). *Intercultural Psychology*, Tehran: Arjmand. [in Persian].
- Karr, Alan (2016). *positive psychology; The science of happiness and human strengths*, translated by Hassan Pasha Sharifi and Jafar Najafi Zand, Tehran: Sokhan. [in Persian]
- Kianpour, Masoud and Aghababai, Ehsan (2016). *Sociology of emotions*, Isfahan: University of Isfahan Press. [in Persian]
- Mesquita, Batja. *Between Us: How Cultures Create Emotions*. W. W. Norton & Company, 2022.
- Morshedi, Abolfazl; Ahmad Dabiri; Seyyed Mohsen Musavi; Fahime Eshaghi (2020). "Happiness Indicators: A Comparative Study of the Oxford Happiness Model and the Islamic Happiness Model", *Biannual Journal of Islamic Psychology*, V. 5, I. 11, P. 59-80. [in Persian]
- Mousavi, Seyed Mohsen (2012). *Happiness: theoretical approaches and empirical findings*, Tehran: Tisa. [in Persian]
- Myers, D. G, & Diener, E.(1995). Who is Happy? *Psychological Science*, 6, 10-19.
- Neuman, W.Lawrence(2000), *Social Research Method*, A Viacom company.
- Oishi, S. (2000). Goals as cornerstones of Subjective Well-being: linking Individuals and Cultures. In E. Diener & E. Suh (Eds). *Culture and Subjective Well-being*. Cambridge& London. The MIT Press.
- Pasandideh, Abbas (2012). *The Islamic model of happiness: a positive approach*, Qom: Dar al-Hadith [in Persian].
- personality in culture. *American Psychologist*, 66, 593-603.
- Pyne, B.; Dhauria, M.; & Et al. (2020). Bengali translations, reliability assessment and validations of four happiness scales in a representative population from Kolkata, India. *The International Journal of Indian Psychology*. Volume 8, Issue 4.
- Rojas, Mariano(2005). A Conceptual- Referent Theory of Happiness: Heterogeneity and Its Consequences, *Social Indicator Research* 74:261-294.
- Schumaker. John F. (2011). *In search of happiness*, translated by Abuzar Karmi, Tehran: mazmoon [in Persian]
- Seligman, Martin, (2009). *inner happiness*, translated by Mustafa Tabrizi, Ramin Karimi and Ali Nilufri, Tehran: Danje. [in Persian]
- Suh, E; & Diener, E. (2000). Self, the hyphen between Culture and Subjective well-being. In E. Diener & E. Suh (Eds). *Culture and Subjective Well-being*. Cambridge& London. The MIT Press.

- Taliban, MohammadReza (2018). "Social Desirability Bias in Social Surveys", Culture Strategy, V. 12, No. 45. P. 7-27. Doi.10.22034/JSFC.2019.95599. [in Persian]
- Veenhoven, R. (1995). The cross-national pattern of happiness: Test of predictions in three theories of happiness. Social Indicators Research, 34, 33-68.
- Veenhoven, Ruut(2001). Are the Russians as unhappy as the say they are? Comparability of self-reports across nations, Journal of happiness studies 2: 111-136.

طرح یک مناقشه درباره سنجش شادمانی: ارزیابی مقایسه‌ای پرسشنامه‌های شادمانی آکسفورد و اسلامی بر اساس پیمایشی در میان دانشجویان

سید محسن موسوی*

ابوالفضل مرشدی**، سمیه وطن خواه***

چکیده

این پژوهش با هدف ارزیابی و مقایسه داده‌های دو پرسشنامه آکسفورد و اسلامی بر روی یک جامعه آماری واحد سعی کرده است گمانه‌هایی در خصوص اندازه‌گیری شادمانی و ایده‌هایی برای پژوهش‌های بعدی، پیش روی قرار دهد. چارچوب مفهومی پژوهش بر پایه دوگانه‌های تحلیلی هستی‌شناسی شادکامی که عبارتند از ابعاد "زیستی-روانی"/ "فرهنگی-تاریخی" (در بعد اثباتی) و "لذت‌گرا"/ "سعادت‌گرا" (در بعد هنجاری) قرار گرفته است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دانشجویان در حال تحصیل دانشگاه یزد در دو مقطع کارشناسی و کارشناسی‌ارشد است که از بین آنان نمونه‌ای به حجم ۳۸۴ نفر استخراج گردید. نتایج بررسی‌ها نشان داد نخست، ضریب همبستگی بین میانگین نمرات دو پرسشنامه مقداری معنادار و برابر ۰/۶۸ است و دوم، میانگین نمرات دانشجویان از پرسشنامه اسلامی (۳/۷۶ درطیف ۱-۵) به‌طور معناداری از میانگین نمرات آنها در شادمانی آکسفورد (۳/۰۷ درطیف ۱-۵) فاصله دارد و عددی نسبتاً بزرگتر است. آزمون‌های دیگر نشان داد بین متغیرهای جنسیت، سن و سطح تحصیلات از یک سو و هر دو متغیر شادمانی

* استادیار گروه مددکاری اجتماعی و سیاست‌گذاری اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران (نویسنده مسئول)، m.mousavi@yazd.ac.ir

** دانشیار گروه جمعیت‌شناسی و مردم‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران، a.morshedi@yazd.ac.ir

*** کارشناسی ارشد شیعه‌شناسی، دانشکده الهیات، دانشگاه یزد، یزد، ایران، mohsenmay@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۲۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۰۹

آکسفورد و اسلامی از سوی دیگر، هیچ رابطه معناداری وجود ندارد. در ادامه، مقایسه‌هایی راجع به درجه برانگیختگی و هیجانی‌بودن و همچنین درجه فردگرایی و جمع‌گرایی گویه‌های دویپرسنامه انجام و در نهایت پیشنهادهایی برای پژوهش‌های بعدی ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها: شادمانی، مقیاس شادمانی آکسفورد، مقیاس شادمانی اسلامی، رویکرد فرهنگی، اندازه‌گیری شادمانی.

۱. مقدمه و بیان مسأله

شادمانی (Happiness) یکی از عمیق‌ترین و عالی‌ترین احساسات مثبت انسانی است که امروزه ضرورت و امکان درک و شناخت آن در سطوح فردی و اجتماعی، آن را به یکی از زمینه‌های جذاب و پرچالش پژوهشی تبدیل کرده است. از سوی دیگر، مطالبه‌گری از دولت‌ها بمنظور تحقق "حق بر شادی" و زمینه‌سازی جهت شادزیستن شهروندان به امری ضروری تبدیل شده است (انصاریان، ۱۳۹۹). در این رهگذر، اهمیت شادمانی در سطوح اجتماعی موجب گردیده است تلاش برای ایجاد سنجه‌های استاندارد با هدف اندازه‌گیری این مفهوم دوجندان شده و پیمایش‌های جهانی مختلفی با استناد به این سنجه‌ها به بررسی و مقایسه میزان شادمانی در کشورهای مختلف مبادرت ورزند (Veenhoven, 1995). گرچه تاریخ اندیشه در باب شادمانی و ماهیت و ابعاد آن به درازای تاریخ تفکر اجتماعی بشر قابل توسعه است لکن تحقیقات گسترده در مورد شادمانی و مباحث مرتبط با بهزیستی ذهنی (Subjective Well-being). رضایتمندی (Satisfaction)، امید (Hope) و خوش بینی (Optimism) از دهه‌های پایانی قرن گذشته و همزمان با "جنبش شاخص‌های اجتماعی" (Social indicators movement) اوج گرفت و رو به فزونی گذاشت. این جنبش در مقابل جریان غالبی قرار گرفت که رشد اقتصادی و به‌طور خاص، تولید ناخالص داخلی را به‌عنوان معیار اصلی سنجش رفاه یک جامعه مورد استفاده قرار می‌داد (Myers & Diener, 1995).

تلاش برای ساخت ابزار معتبر و استاندارد به‌منظور سنجش میزان شادمانی با یک تاریخچه پر دامنه و پرچالشی همراه بوده است. الان کار (Carr, 1985) در کتاب «روان‌شناسی مثبت؛ علم شادمانی و نیرومندی‌های انسان» به شرح مفصل ابزارهای اندازه‌گیری شادمانی و زمینه‌های شکل‌گیری این ابزارها می‌پردازد و همچنین سلینگمن (Seligman)

(مشهور به پدر علم روان‌شناسی مثبت‌گرا) در کتاب شادمانی درونی کاربردهای هر کدام از این ابزارها و تفاوت‌های آنها را به‌صورتی هدفمند و جذاب شرح می‌دهد (سلینگمن، ۱۳۸۹). پژوهشگران اصلی این جریان هر کدام به نظر خود این مبحث را ادامه دادند اما با وجود این تلاش‌ها، همچنان چالش مهمی بر سر صحت و اعتبار این ابزارها به‌خصوص هنگامی که افراد با فرهنگ و جهان بینی‌های مختلف مورد مطالعه قرار می‌گیرند خودنمایی می‌کند؛ ممکن است درک و معنای متفاوتی از شادی در فرهنگ‌های مختلف وجود داشته‌باشد. همچنین این تفاوت می‌تواند به درجه‌ای مهمیتی که افراد یک فرهنگ خاص نسبت به شاد بودن قائلند، ارجاع داشته‌باشد. برخی این تفاوت‌ها را چنان برجسته ارزیابی می‌کنند که اتکا به نتایج پیمایش‌های مقایسه‌ای جهانی را کاملاً غیرممکن می‌دانند. البته معضل «معادل‌سازی» (Equivalent) یا واژه‌گزینی معضلی است که در تمام پژوهش‌های تطبیقی وجود دارد (Neuman, 2000). لکن در پژوهش‌های شادی، این مشکل به‌صورتی دوچندان خودنمایی می‌کند از آن جهت که به تفاوت‌های ماهوی در نوع و کیفیتی از شادی اشاره دارد که ادعا می‌شود در تعریف، معنی و راه‌های رسیدن به شادی و بروز آن نمایان می‌گردد. برخی پژوهشگران این شائبه را چنان جدی تلقی می‌کنند که تحقیقات معاصر شادمانی را منحصر به تعاریفی می‌دانند که به ارزش‌ها و مدل‌های نظام فرهنگ غرب ارجاع دارد (شومیکر، ۱۳۹۱ و Galati et al, 2006). دلیل اصلی نیز آنست که به‌طور کلی، «شادی فردی» از نظر این دسته از پژوهشگران پدیده‌ای است که از فرهنگ غربی نشأت گرفته و به‌کارگیری ابزارهای سنجش شادی که ناظر بر فرهنگ غربی است، جایی در فرهنگ‌های دیگر ندارد. از نظر آنها، شادی و نشاط خصلتی چون قد و وزن نیست که با معیاری عام بتوان آن را اندازه‌گیری کرد. شادی مثل گروه خونی هم نیست که نوع آن را بتوان با ابزارهای جدید مورد شناسایی قرار داد (پسندیده، ۱۳۹۲). دولان (Dolan) نیز به این اشاره می‌کند که کتاب‌های شادکامی‌ای که «ایده یک ساین به تن همه می‌نشیند» را تبلیغ می‌کنند این را نمی‌پذیرند که ممکن است چیزهای مختلفی به شیوه‌های مختلف بر شما اثر بگذارند (دولان، ۱۴۰۱: ۴۰). لکن باید توجه داشت در مقابل این ادعاها، رویکردی وجود دارد که شادی را امری زیستی، نسبتاً ثابت و جهان‌شمول و بالتبع، سنجش عام‌گرایانه آن را امری ممکن می‌داند. جزئیات بیشتر در بخش بعدی این نوشتار آمده است.

باید به این نکته اشاره کرد که علی‌رغم چنین مناقشات جدی در زمینه تعریف و سنجش شادمانی، کمتر پژوهش داخلی به مباحث هستی‌شناختی و روش‌شناختی این

موضوع پرداخته‌است. حتی تحقیقات خارجی نیز به اظهار برخی منتقدان، در معرض این اتهام قرار دارند که به نقش تفاوت‌های فرهنگی کمتر از آنچه که هست توجه دارند (Mesquita, 2022&Diener et al, 2003). البته پژوهش حاضر نیز ادعای مطالعه نظری و دقیق ماهیت و ابعاد شادمانی از منظر بین فرهنگی ندارد لکن قصد این پژوهش آنست که با یک نگاه کنجکاوانه و اکتشافی و با مقابل هم قرار دادن دو پرسشنامه متفاوت (پرسشنامه شادکامی آکسفورد و پرسشنامه شادکامی اسلامی) که هر کدام ادعای سنجش شادمانی را دارند، میزان شادمانی و مؤلفه‌های آن را در یک جامعه هدف مشترک (دانشجویان دانشگاه یزد)، مورد مطالعه و مقایسه قرار دهد تا در نهایت به داده‌هایی برای گمانه زنی و دامن زدن به مناقشات مذکور و ایده‌هایی برای پژوهش‌های بعدی دست یابد.

۲. مبانی و چارچوب مفهومی پژوهش

شادمانی همچون بسیاری از مفاهیم رواج یافته در گفتمان‌های علمی و سیاسی، که با مفاهیم جایگزین متعددی (شادی، نشاط، خشنودی، رضایت، خوشبختی، شادکامی) همراه بوده است دارای یک پیشینه دراز مدت پیشامدرن و یک پیشینه کوتاه مدت معاصر مدرن است. در طول تاریخ تفکر اجتماعی، شاید هیچ اندیشمندی را نتوان نام برد که به سعادت و خوشبختی انسان و چگونگی نیل به آن نیندیشیده باشد. اما این مضمون، در طول چندصد سال اخیر (از عصر نوزایی و انسان‌مداری (Humanism) و در دوره‌های بعد با تغییر سبک زندگی ناشی از صنعتی شدن و زندگی شهری و امروزه با گسترش تکنولوژی‌های ارتباطاتی و اطلاعاتی)، با تحولاتی بنیادین روبه‌رو شده‌است.

مروری بر متون و ادبیات مطالعات شادی و نشاط (چه داخلی و چه خارجی) نشان می‌دهد در بیشتر آنها نظریات به کار گرفته‌شده، عمدتاً حاصل پژوهش‌های تجربی محققان قبلی بوده و لذا سرعت بالای خلق ایده‌های ریزمقیاس و پرتعداد، به پژوهشگران این حوزه کمتر مجال پرداختن به مبانی هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی شادی و حتی دسته‌بندی رویکردها و نظریات آن داده‌است. نظریات و رویکردها هم در این منابع، اغلب به نظریه‌های تبیین‌کننده شادکامی اشاره دارند نه نظریاتی که در آنها به بنیادهای مفهوم شناختی شادکامی و پویایی‌های درونی آن پرداخته شده باشد. بر همین پایه و با توجه به مجال اندک این نوشتار، ترجیح داده شد نظریات تبیین‌کننده شادمانی به بخش‌های دیگر مقاله و بنا به اقتضاء مباحث ناظر بر مسأله و هدف تحقیق احاله گردد و در این بخش و با

طرح یک مناقشه دربارهٔ سنجش شادمانی: ... (سید محسن موسوی و دیگران) ۵۱۷

گذارن یک گام به عقب، بنیادهای مفهومی و منظرگاه‌های اساسی شادمانی مورد واکاوی قرار گیرد. در یک دسته بندی کلی می‌توان شادکامی را از دو جنبه «اثباتی» و «هنجاری» مورد مطالعه قرار داد. در بعد اثباتی، ماهیت و چیستی شادمانی مورد جست و جو قرار می‌گیرد و در بعد هنجاری، ما با نوعی تجویز و لذا انتخاب امر مطلوب مواجهیم.

اهمیت بحث در خصوص ماهیت و چیستی شادی بی ارتباط با مسأله تحقیق پیش رو نیست. چرا که چگونگی سنجش شادی و نشاط، مستلزم آنست که ابتدا به این پرسش پاسخ داده شود که «ماهیت شادی چیست و از چه اجزایی تشکیل می‌شود؟» به دنبال این سؤال است که می‌توان پرسید «چگونه می‌توان شادی را شناخت؟» سؤال اول از نوع هستی‌شناختی و سؤال دوم، از نوع معرفت‌شناختی است. تعیین معیار یا ابزارهایی برای شناخت نیز در روش‌شناسی مورد بحث قرار می‌گیرد. بلیکی (۱۳۸۹: ۲۲) اهمیت طرح چنین سؤالاتی را قبل از هر نوع پژوهش اجتماعی، بسیار مهم و تعیین‌کننده می‌داند. وی قبل از طرح سؤالاتی از نوع «چرایی» و «چگونگی»، پاسخ به سؤالاتی از جنس «چیستی» را لازم می‌داند.

آنچه که موجب گردیده است اظهار نظر در ماهیت شادمانی مناقشه‌انگیز و پر چالش باشد، هنگامی است که این مفهوم در جغرافیا-فرهنگ‌های مختلف، مورد مطالعه قرار می‌گیرد. شومیکر (۱۳۹۱) که از منتقدین «شادی‌زدگی» در غرب است و خوشبختی را چیزی فراتر از «علامتی تجاری» در جهان معاصر نمی‌داند، به وجود و گسترش افسردگی در کشورهایی اشاره می‌کند که طبق پژوهش‌های جهانی، به‌طور همزمان شادترین کشورها به شمار می‌آیند. سوئد از نظر وی از جمله این کشورهاست. شومیکر یکی از تبیین‌هایی را که در خصوص هم‌زیستی مسالمت‌آمیز افسردگی، خودکشی و اختلالات روانی از یک سو و شادی و بهزیستی ذهنی از دیگر سو در چنین کشورهایی ارائه می‌شود، این می‌داند که افراد در یک جامعه نشاط‌طلب، مایل نیستند به ناراحتی‌های خود اعتراف کنند. اگر به کسی در این فرهنگ‌ها بگویید «خیلی خوشحال به نظر نمی‌رسی!»، چنان وحشتی او را فرا می‌گیرد که گویی به او گفته باشید دهانش بوی بد می‌دهد. هنگامی که خوشحالی و شاد بودن بار فرهنگی زیاد پیدا کرد، پاسخی که به سؤال «آیا شما شاد هستید؟» داده می‌شود مثل پاسخی است که به سؤال «آیا شما باهوشید؟» داده می‌شود. ویلیام دیویس (Davies) نیز از دیگر پژوهشگران این حوزه، در کتاب خود به نام «صنعت شادی» بر ضرورت شاد بودن در دنیای تجاری‌زده امروز، نتیجه می‌گیرد شادی علیرغم درونی و اصیل بودن در ذات خود،

عملاً به امری سطحی، تحمیلی و کنترل گر در اقتصاد رقابتی امروز تبدیل شده‌است (دیویس، ۱۳۹۶).

در زمینه ارتباط شادمانی و امر فرهنگی، بیش از همه علم روان‌شناسی بین‌فرهنگی (Cross-cultural psychology) می‌تواند کمک کننده باشد. موضوع اصلی مورد مطالعه روان‌شناسی بین فرهنگی در اصل، تفکیک احساسات و رفتارهای جهانشمول از احساسات و رفتارهای منحصر به فرد وابسته به فرهنگ است (جوشن لو و رستمی، ۱۳۸۹). داکین (Dakin) و همکاران (۲۰۲۲) اعلام می‌کنند که درک ذهنی از چگونگی جامعه‌پذیری فرد بر معنای شادی تأثیرگذار است. روجاس (Rojas, 2005) در این زمینه به درک‌های متفاوتی از شادی اشاره می‌کند که افراد قبل از اینکه بخواهند احساس خود را از شاد بودن یا نبودن اظهار کنند، به‌طور ناخودآگاه بدین پنداشت‌ها مراجعه می‌کنند. وی به یک گونه‌شناسی از ارجاع ادراکی با بهره‌گیری از مکاتب فلسفی دست زد و در این مسیر هشت درک مختلف از شادمانی را برشمرد که عبارتند از: فلسفه رواقی (پذیرش چیزها همان‌طور که هستند)، پرهیزکاری، لذت، خوشگذرانی، رضایت، اتوپیا (ایده‌ای دور از دسترس که فقط می‌توان بدان نزدیک‌تر شد)، آرامش و شکوفایی. روجاس، اشاره می‌کند که افراد می‌توانند در عین اینکه دارای ارجاع ادراکی متفاوتی هستند، به یک اندازه شاد باشند. مسکیتا (۲۰۲۲) در کتاب خود با عنوان «بین ما: چگونه فرهنگ‌ها احساسات را خلق می‌کنند» به نمونه‌های متعدد و تأمل برانگیزی از سرتاسر جهان، درباره تنوع هیجانات ناشی از تفاوت‌های فرهنگی اشاره می‌کند. به باور مسکیتا، یکی از علت‌هایی که ما نمی‌پذیریم که هیجانات در فرهنگ‌های مختلف متفاوت‌اند میل به شمول است: نگرانی از اینکه اگر بگوییم مردم سایر گروه‌ها یا فرهنگ‌ها هیجانات متفاوتی دارند به معنای این باشد که انسانیت آن‌ها را انکار کرده‌ایم. اما این پژوهشگر مخالف این نظر است و اعتقاد دارد تأکید بر تغییرناپذیری فرهنگی باعث کنارگذاشتن و نادیده گرفتن دیگران و تفاوت‌های آنها می‌شود. از نگاهی دیگر، بر اساس اصل لذت اگرچه لذت، خوب فرض می‌شود و عدم لذت ناخوشایند و بد، اما همچنان در مورد اینکه چه چیزی لذت‌بخش است و چه چیزی نیست، باید به عناصر فرهنگی همان جامعه رجوع کرد و سپس بر آن مبنای ارزیابی و قضاوت کرد (داینر و لوکاس، ۲۰۰۰: ۶۳).

در طرف مقابل، پژوهشگران قرار دارند که اهمیت تفاوت‌های فرهنگی را بدین اندازه جدی تلقی نمی‌کنند. داینر (۲۰۰۰) یکی از این پژوهشگران است. وی بعد ثابت و

جهانشمول شادی را بر بعد متغیر و متنوع فرهنگی آن غالب می‌داند. وینهوون که در کارهای خود از داده‌های جهانی بسیار استفاده کرده، تفاوت‌های فرهنگی را بیش از هر چیز در شدت و ضعف بار معنایی واژه‌های به کار رفته در پرسشنامه‌ها می‌داند. به زعم وی، ممکن است واژه‌های معادل شادمانی و رضایت در فرهنگ یا زبان خاصی، درک و معنای شدیدتری نسبت به همان واژه‌ها در دیگر جوامع، به اذهان مردمانش متبادر ساخته و این موجب شود که پاسخ‌های محتاطانه‌تری را اظهار کنند (وینهوون، ۲۰۰۱: ۱۱۲). لکن ماهیت شادی از این منظر چیز ثابتی است و تفاوت‌ها تنها در درک‌های متفاوتی است که از آن وجود دارد. بوم و همکاران (۲۰۱۱) اظهار می‌کنند در فرهنگ‌های مختلف کمابیش به اندازه مشابهی به اهمیت شادمانی اذعان شده‌است. کار (۱۳۸۵) نیز بخش زیادی از شادی را دارای منشأ ژنتیکی می‌داند و به سازوکارهای ذهنی و عصب‌شناختی منجر به شادی یا ناراحتی اشاره می‌کند.

به‌طور کلی، ارائه این رویکرد دوقطبی (زیستی - روانی / فرهنگی - تاریخی) نسبت به ماهیت شادی، نه به معنای حضور واقعی این دوگانه بلکه با هدف در اختیار گرفتن چارچوبی تحلیلی نسبت به شادی انجام شده‌است. در حوزه جامعه‌شناسی احساسات نیز دوگانه پوزیتیویستی / تفسیری بودن احساسات بشری، همچنان بحث پرچالشی است که زمینه را برای گسترش این حوزه از دانش فراهم کرده است (کیانپور و آقابابایی، ۱۳۹۶). پاسخ به این سؤال که دیدگاه زیستی-روانی شادمانی و دیدگاه فرهنگی - تاریخی کدام یک به واقعیت نزدیک‌تر است، چیزی نیست که در مقدمات این نوشتار بوده لکن عجالتاً ماهیت شادی را می‌توان این گونه ترسیم کرد که از یک سو بنا به اقتضائات زیستی و طبیعت نوع بشر، شادی از بعدی نسبتاً سخت و ثابت برخوردار است و از سوی دیگر، بخش زیادی از آن ناشی از تعامل با دیگران و ارزش‌ها و نگرش‌های شکل گرفته در آن جمع و گروه است و این بعد از شادی، بالتبع در معرض تغییر و تحولات بیشتری قرار دارد. این تفکیک را می‌توان با نظریه داینر (۲۰۰۰) در خصوص چیستی شادمانی پیوند زد. داینر پس از طبقه‌بندی و تشریح نظریه‌هایی که تاکنون به تبیین ماهیت شادمانی پرداخته‌اند، تعریف خود را از شادمانی این گونه ارائه می‌دهد: «شادمانی به مجموع واکنش‌های ارزیابانه‌ای (evaluative reactions) برمی‌گردد که هنگامی که فرد با محرکی در دنیا رو به رو می‌شود، اتفاق می‌افتد». از نظر داینر، انواع خاصی از اطلاعات که برجستگی بیشتری در ارزیابی‌ها دارند و دارای اثرات مداوم و در حال پیشرفت‌اند، عبارتند از: رسیدن به اهداف،

نیازهای بیولوژیک و هنجارهای فرهنگی. البته به این نکته هم باید توجه داشت که هم نیازهای بیولوژیک و هم اهداف وقتی در معرض مقولات فرهنگی و ارزشی حاکم بر جامعه قرار می‌گیرند، ممکن است کم و کیف تأثیر آنها بر شادمانی تغییر کند و به این خاطر، عامل سوم مدنظر داینر (هنجارهای فرهنگی) ممکن است اثرگذاری بیش از آنچه که در ابتدا به نظر می‌رسد، در پی داشته‌باشد.

بعد دیگری که می‌توان شادمانی را از آن زوایه مطمح نظر قرار داد، همان طور که اشاره شد بعد هنجاری است. از این زاویه، نباید به شادمانی به‌عنوان امری خنثی به‌لحاظ ارزشی نگریم. برخی محققان بین دو مفهوم شادی و نشاط تفکیک قائل شده‌اند: شادی هیجانی است زودگذر که با لذت‌جویی همراه است و نشاط، نوعی انبساط درونی و خشنودی اصیل است که عمیق‌تر و پایدارتر از شادی می‌باشد (پسندیده، ۱۳۹۲). سلینگمن (۱۳۸۹) نیز که از بنیان‌گذاران روان‌شناسی مثبت‌گرا است، هیجان‌های مثبت مربوط به زمان حال را متشکل از دو بعد «لذت» و «خشنودی» می‌داند. از نگاه وی لذت‌ها، واکنش‌های لحظه‌ای و زودگذر حسی ما در برابر چیزهایی‌اند که نتایج مطبوعی برایمان دارند، اما خشنودی‌ها پایداری و از طریق به‌کارگیری قابلیت‌ها و فضیلت‌ها حاصل می‌شوند. دولان (۱۴۰۱) نیز اظهار می‌کند برای اینکه شادکام باشید باید هم احساس خوشی و هم احساس هدفمندی کنید. به باور وی، اصل خوشی - هدفمندی هم انگیزه انسان برای جستجوی خوشی و هدف و پرهیز از ناخوشی و بی‌هدفی را توضیح می‌دهد و هم به ما می‌گوید که چرا برخی از هیجان‌های منفی، گاهی به‌شرط خدمت به هدفی می‌توانند هیجان‌های مثبتی باشند (دولان، ۱۴۰۱: ۳۷). در همین رابطه، نقلی است از امام‌علی (ع) که فرمودند: «چقدر بین دو عمل فاصله دور است: عملی که لذتش می‌رود و کیفی آن می‌ماند و عملی که رنج آن می‌گذرد و پاداش آن می‌ماند» (نهج‌البلاغه، حکمت ۱۲۱).

لذا بر این اساس، در یک دسته‌بندی کلی می‌توان شادمانی را به دو دسته «رویکردهای لذت‌گرا» و «رویکردهای سعادت‌گرا» تقسیم‌بندی کرد. تاریخ طولانی دیدگاه لذت‌گرا به قرن چهارم قبل از میلاد می‌رسد. اپیکور فیلسوف یونانی معتقد بود که هدف هر انسان در نهایت کسب بیشترین لذت و رهایی از درد است، به‌بیان‌دیگر شادکامی و سعادت آدمی کسب بیشترین لذت و دوری از درد و به‌کمینه رساندن آن است. دامنه توجه دیدگاه لذت‌گرایی، از لذت‌های بدنی تا امیال ذاتی و علایق فردی در نوسان می‌باشد. جرمی بنتهام از جمله پیروان جدی رویکرد لذت‌گراست. سعادت‌گرایی از دیگر سو، ریشه در آرای

طرح یک مناقشه دربارهٔ سنجش شادمانی: ... (سید محسن موسوی و دیگران) ۵۲۱

ارسطو دارد آنجایی از خیر و خوبی می‌گوید. هم در نظریه ارسطو و هم در شارحان بعدی او آدمی به آن است که او بتواند در طی زندگی توانایی‌های بالقوه و فضائل نهفته در خود را بالفعل کرده و به رشد و کمال برسد. پس رویکرد سعادت‌گرا حالتی از زندگی رو به کمال را که در طی آن افراد ظرفیت‌ها و توانمندی‌های درونی خویش را به منصه ظهور برسانند و به کمال برسند، کمال مطلوب آدمی می‌داند. در دیدگاه سعادت‌گرا، آنچه که را که باید دنبال کرد، نه لذت بلکه خوشنودی و خرسندی است.

شکل ۱. انواع نظریه‌های بنیادین شادمانی

انواع	ابعاد	
زیستی - روانی	اثباتی	نظریه‌های شادمانی
فرهنگی - تاریخی		
لذت‌گرا	هنجاری	
سعادت‌گرا		

باید اذعان کرد که مدل مفهومی فوق، محتاج نقد و ارزیابی و بررسی بیشتر توسط پژوهشگران و علاقه‌مندان این حوزه است. ضرورت پرداختن به موضوع شادمانی از این زاویه، از آن جهت است که پژوهش‌های داخلی مرتبط با شادمانی، کمتر به بنیان‌های فکری و نظری آن پرداخته و حتی مناقشات مفهومی و نظری مطرح شده در منابع خارجی نیز غالباً مورد بی‌توجهی یا کم‌توجهی قرار می‌گیرد. به‌عنوان نمونه در اغلب پژوهش‌های داخلی، معمول است که به‌منظور اندازه‌گیری شادمانی از پرسشنامه آکسفورد استفاده می‌شود و در خصوص چرایی استفاده از این پرسشنامه در کنار سایر پرسشنامه‌ها کمتر بحثی به میان می‌آید. این در حالی است که منابع خارجی متعددی به چالش‌های اندازه‌گیری شادمانی و ظرائف آن اشاره کرده و توسعه این علم را از این طریق موجب گردیده‌اند.

در پژوهش پیش رو از دو پرسشنامه شادمانی آکسفورد و شادمانی اسلامی که هرکدام را می‌توان نماینده یکی از وجوه دوگانه‌های فوق به‌شمار آورد (البته نه به‌عنوان نمونه ناب بلکه به‌عنوان بهترین نمونه‌های در دسترس)، برای جمع‌آوری داده‌ها و ارزیابی مقایسه‌ای آنها استفاده شده‌است.

شکل ۲. وجوه بنیادین پرسشنامه‌های شادمانی آکسفورد و شادمانی اسلامی

پرسشنامه	وجه اثباتی	وجه هنجاری
شادمانی آکسفورد	زیستی-روانی	لذت‌گرا
شادمانی اسلامی	فرهنگی-تاریخی	سعادت‌گرا

بررسی و اثبات همه جانبه و دقیق مدل تفکیکی فوق نیازمند پژوهش‌های مختلف و مستقلی است لکن پژوهش حاضر با مقایسه نتایج دو پرسشنامه مذکور قصد دارد ضمن بررسی مقایسه‌ای وضعیت شادمانی بر اساس این دو پرسشنامه بر روی یک جامعه هدف مشترک (دانشجویان دانشگاه یزد)، داده‌ها و ایده‌هایی برای بررسی بیشتر توسط مطالعات آتی در اختیار قرار دهد.

۳. روش و ابزار تحقیق

این تحقیق به‌لحاظ نوع هدفی که دنبال می‌کند توصیفی و به‌لحاظ جهت‌گیری پژوهش از نوع بنیادی است. همچنین به‌لحاظ طرح پژوهش از نوع پیمایش و ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه‌های ساخت یافته‌ای است که قبلاً اعتبار و روایی آنها محرز شده‌است. جامعه آماری شامل کلیه دانشجویان در حال تحصیل دانشگاه یزد از تمام دانشکده‌ها در دو مقطع کارشناسی و کارشناسی‌ارشد در نیمسال اول تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ می‌باشد که تعداد آنها برابر ۱۴۷۲۵ نفر است. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران برابر ۳۸۴ است که در مرحله اجرا و گردآوری داده‌ها، ۳۸۸ پرسشنامه تکمیل و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. روش نمونه‌گیری از نوع تصادفی طبقه‌ای می‌باشد. طبقات نمونه‌گیری، شامل ۵ پردیس (علوم پایه، علوم انسانی، فنی و مهندسی، مهریز و آزادی) و ۲ دانشکده مستقل (هنر و معماری و منابع طبیعی و کویرشناسی) است که متناسب با حجم هر طبقه، حجم نمونه نیز به آن اختصاص داده شده‌است. گردآوری داده‌ها، با توجه به شیوع کرونا در آن زمان از طریق توزیع پرسشنامه الکترونیکی به انجام رسید و دسترسی به افراد نمونه از طریق کلاس‌های درس منتخب در دانشکده‌ها و با کمک اساتید مربوطه انجام شد.

ابزار مورد استفاده این تحقیق، پرسشنامه‌های شادمانی آکسفورد و شادمانی اسلامی است که در ادامه مختصری از پیشینه، ساختار و محتوای این دو پرسشنامه ذکر می‌گردد.

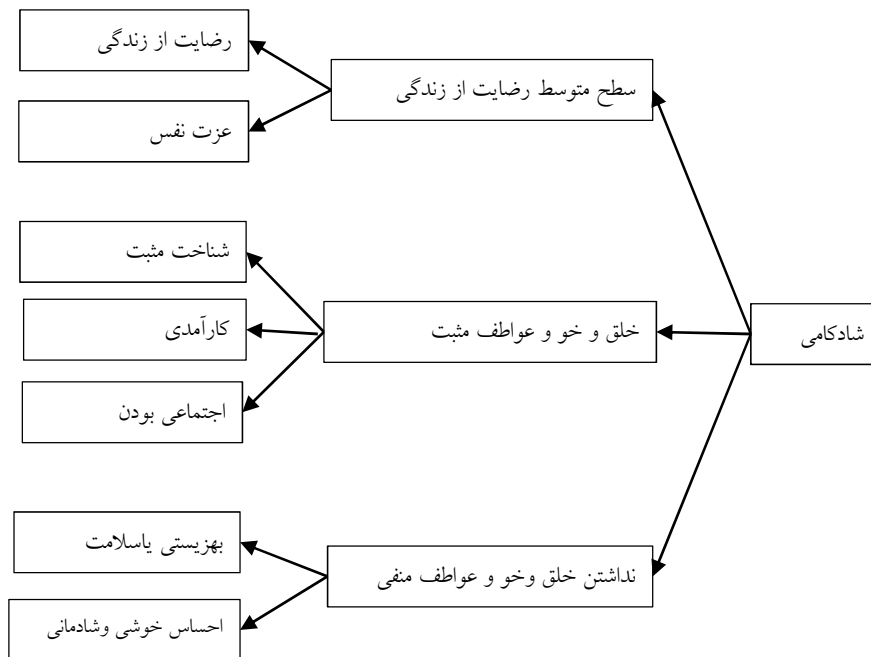

پرسشنامه شادمانی آکسفورد

یکی از مشهورترین ابزارهای اندازه‌گیری شادمانی الگوی شادمانی آکسفورد است که بر پایه تعریف آرگایل و کروسلند از شادی شکل گرفته است و بر اساس آن پرسشنامه‌ای توسط آرگایل، مارتین لو و کراسلند (۱۹۸۹) ساخته شد. اساس این پرسش‌نامه با معکوس کردن مقیاس افسردگی یک به دست آمده است. مقیاس افسردگی یک وجود و شدت علائم افسردگی را در بیماران روان‌پزشکی و جمعیت به‌هنگار اندازه‌گیری می‌کند. ۲۱ گویه این پرسش‌نامه به‌صورت عبارات ترتیبی است که هر کدام از گویه‌ها مربوط به یک علامت خاص افسردگی می‌باشد. این ۲۱ گویه بر اساس علائم زیر می‌باشد: غمگینی، بدبینی، احساس شکست، نارضایتی، احساس گناه، نیاز به مجازات، نفرت از خود، تهمت به خود، خودآزاری، گریستن، زودرنجی، تحریک‌پذیری، انزوای اجتماعی و گوشه‌گیری، بی‌تصمیمی، پندار شخص از خود، سستی و کندی، اختلال در خواب، خستگی‌پذیری، کاهش اشتها، کاهش وزن، اشتغال ذهنی، کاهش نیروی جنسی. طراحان پرسش‌نامه آکسفورد با وارونه کردن مقیاس افسردگی یک به ۲۱ گویه دست یافتند و سپس ۱۱ گویه به این ۲۱ گویه افزودند و با بررسی‌های نهایی، مقیاس ۲۹ گویه‌ای پرسش‌نامه شادکامی آکسفورد را پدید آوردند.

همچنین در سال‌های بعد توسط هیلز و آرگایل نسخه جدید از فهرست شادکامی آکسفورد به‌روش نمره‌گذاری جدید و معکوس کردن نیمی از سؤالات با نام (OHQ – Oxford Happiness Questionnaire) منتشر شد (موسوی، ۱۳۹۲). به‌اعتقاد آرگایل و کروسلند، شادکامی به‌طور مفهومی سه بُعد دارد که شامل فراوانی و درجه عواطف مثبت یا احساس خوش، سطح متوسط رضایت از طول هر دوره زندگی و نداشتن احساسات منفی از قبیل افسردگی و اضطراب است. پژوهشگران مختلف با استفاده از تحلیل عاملی این پرسش‌نامه تاکنون به عوامل مختلفی دست یافتند (علی‌پور و نوربالا، ۱۳۸۷: ۶۴) و یکی از شناخته‌شده‌ترین آنها که در مؤلفه گذاری بسیار از پژوهش‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد، نتایج تحلیل عاملی هیلز و آرگایل (۱۹۹۸) از سؤالات این پرسش‌نامه است که به‌موجب آن هفت مؤلفه "رضایت از زندگی، کارآمدی، اجتماعی بودن، بهزیستی یا سلامت، شناخت مثبت، احساس خوشی یا شادمانی و عزت‌نفس" استخراج گردیده است. این مؤلفه گذاری پس از فراگیر شدن آن موجب گردید بسیاری از پژوهشگران به‌تدریج آن را مبنای مطالعه خود قرار داده و از آن استفاده کنند. لازم به ذکر است این پرسشنامه اولین بار توسط علی

پور و نو بالا (۱۳۷۸) به فارسی ترجمه شده و اعتبار و پایایی آن مورد بررسی قرار گرفته است. از آن به بعد در پژوهش‌ها و پیمایش‌های متعددی این پرسشنامه مورد استفاده قرار گرفته و شاید بتوان گفت یکی از پرکاربردترین پرسشنامه‌ها برای سنجش شادمانی در ایران بخصوص در پژوهش‌های دانشگاهی به شمار می‌آید.

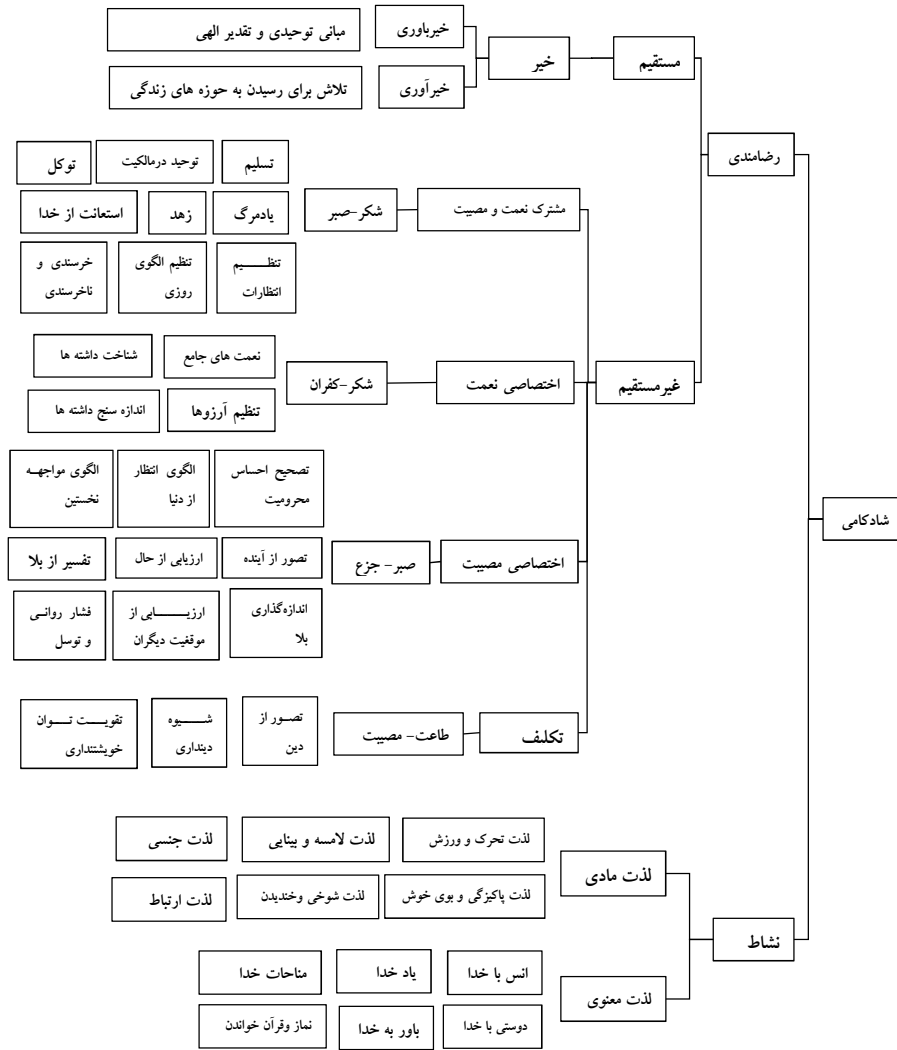
نمودار ۱. مؤلفه‌های اصلی و فرعی شادکامی آکسفورد
(هیلز و آرگایل، ۱۹۹۸)

پرسشنامه شادمانی اسلامی

با مرور منابع مختلف شاید بتوان گفت مهم‌ترین و منسجم‌ترین پژوهش در طراحی شاخص‌های شادکامی از نگاه اسلامی، پژوهش پسندیده با نام "الگوی اسلامی شادکامی" است که شرح آن در کتابی با همین نام به چاپ رسیده است (پسندیده، ۱۳۹۲). پرسشنامه استفاده‌شده در این بخش، مستخرج از تعاریف و مصادیق و مؤلفه‌های کلی و جزئی ارائه‌شده در این کتاب است. اعتباریابی این پرسشنامه نیز قبلاً مورد بررسی قرار گرفته و نتایج آن در قالب یک پژوهش مستقل منتشر شده است (مرشدی و همکاران، ۱۳۹۸). از

طرح یک مناقشه دربارهٔ سنجش شادمانی: ... (سید محسن موسوی و دیگران) ۵۲۵

نگاه پسندیده، احساس شادکامی، دو رکن اساسی دارد که عبارتند از «رضامندی» و «نشاط». احساس رضامندی بر «خیر» و احساس نشاط بر «لذت» استوار است. هر کدام از این دو مؤلفه دارای ابعاد و اجزایی است که در شکل زیر نمایش داده شده است.

نمودار ۲. مؤلفه‌های اصلی و فرعی الگوی اسلامی شادکامی

(پسندیدہ، ۱۳۹۲: ۳۱۰)

لازم به توضیح است که تاکنون پرسشنامه‌های مختلفی از شادمانی مبتنی بر رویکرد اسلامی تدوین و استفاده شده است که بر اساس مرور منابع، مهمترین و پرکاربردترین آنها پرسشنامه ۹۵ ماده‌ای آذربایجانی و علی‌محمدی (۱۳۸۹) است. این پرسشنامه شامل ۴ مقوله؛ مقوله زیستی-رفتاری، عاطفی-معنوی، شناختی و صفات شخصیتی است که بر اساس مؤلفه‌های شادکامی استخراج شده از قرآن کریم و روایت‌های معصومین(ع) می‌باشد. مزیت پرسشنامه استفاده شده در تحقیق حاضر که مبتنی بر الگوی پسندیده (۱۳۹۲) است جامعیت و برخورداری از پشتوانه نظری دقیقی است که در این الگو مطرح شده و پس از آن نیز، دیگر منبع کامل و قابل توجهی منتشر نشده است تا قابل استفاده باشد.

۴. نتایج

۱.۴. سیمای پاسخگویان

از ۳۸۸ نفر مشارکت‌کننده، ۲۹۶ نفر زن و ۹۲ نفر مرد بوده‌اند. کمترین سن ۱۸، بیشترین سن ۴۲ و میانگین سنی برابر ۲۱/۷۸ بوده است. ۸۱ درصد دانشجویان مورد مطالعه مجرد و ۱۹ درصد متأهل هستند. قریب به ۸۴ درصد آنها در مقطع کارشناسی و ۱۶ درصد در مقطع کارشناسی‌ارشد تحصیل می‌کنند. همچنین طیف متنوعی از دانشجویان رشته‌های مختلف از دانشکده‌ها و پردیس‌های دانشگاه یزد (علوم پایه، علوم انسانی و فنی و مهندسی) در نمونه مورد مطالعه حضور داشته‌اند.

۲.۴. مقایسه توصیفی

جدول زیر شامل میانگین نمرات پاسخگویان در هر سؤال پرسشنامه‌های شادمانی آکسفورد و اسلامی است. به‌منظور سهولت در بررسی و درک بهتر الگوی پاسخ‌ها، سؤالات هر پرسشنامه بر اساس بیشترین میانگین تا کمترین میانگین، مرتب شده است. ترتیب اصلی سؤالات پرسشنامه که تحویل پاسخگویان شده است، بر اساس شماره ردیف (از شماره ۱ به بعد) بوده است که با هدف مرتب‌سازی بر اساس میانگین‌ها، ردیف‌های مذکور جابه‌جا شده است. مقادیر میانگین، که همگی در طیف ۱ تا ۵ قرار دارد، حاصل محاسبه میانگین نمرات پاسخگویان به یکی از پنج گزینه زیر بوده است:

کاملاً مخالفم = ۱ مخالفم = ۲ بینابین = ۳ موافقم = ۴ کاملاً موافقم = ۵

طرح یک مناقشه دربارهٔ سنجش شادمانی: ... (سید محسن موسوی و دیگران) ۵۲۷

هر چه میانگین به مقدار ۱ نزدیک‌تر باشد به این معنی است که مخالفت با جمله مربوطه بیشتر و هر چه به مقدار ۵ نزدیک‌تر باشد به معنی موافقت بیشتر با آن جمله است. حد وسط این طیف عدد ۳ است.

جدول ۱. میانگین نمرات کسب‌شده در پرسشنامه‌های شادمانی آکسفورد و شادمانی اسلامی
(به ترتیب زیاد به کم)

ردیف	پرسشنامه شادمانی آکسفورد	ردیف	پرسشنامه شادمانی اسلامی	ردیف
۲۵	من همیشه متعهد و پایبند هستم	۴۱	به نظافت خود اهمیت می‌دهم.	۴/۳۹
۲	احساس می‌کنم آینده سرشار از امید و خوشحالی است	۱۵	چیزهایی را که در زندگی به‌دست آورده‌ام از لطف و رحمت خداوند می‌دانم.	۴/۳۳
۸	من به زندگی عشق می‌ورزم	۴۳	یاد خدا موجب آرامش و اطمینان قلبم می‌شود.	۴/۳۰
۲۴	زندگی‌ام کاملاً معنی‌دار و هدفمند است	۴۲	از عطر و بوی خوش استفاده می‌کنم.	۴/۲۸
۲۲	همیشه با دیگران شوخی می‌کنم	۲۱	به این جمله باور دارم که «شکر نعمت نعمت افزون کند / کفر نعمت از کف پیرون کند»	۴/۲۷
۲۳	همیشه روی دیگران تأثیر خوبی دارم	۲۲	شکرگزار نعمت‌هایی هستم که خداوند به من داده‌است.	۴/۲۶
۶	از وضعی که در آن هستم کاملاً لذت می‌برم	۱۴	خداوند را تکیه‌گاه خود در زندگی می‌دانم.	۴/۲۵
۱۵	احساس می‌کنم کاملاً هوشیار هستم	۲	حضور خدا را در زندگی‌ام احساس می‌کنم.	۴/۲۳
۱۴	همه جهان به نظرم زیباست	۲۰	خداوند نعمت‌های زیادی به من داده‌است.	۴/۲۳
۵	احساس می‌کنم زندگی سرشار از دلگرمی و تشویق است	۱۶	باور دارم که «کم بابرکت بهتر از زیاد بی‌برکت است».	۴/۲۰
۷	همیشه تأثیر خوبی روی وقایع زندگی دارم	۱۱	از خانواده‌ام راضی‌ام.	۴/۱۴
۲۷	همیشه خندانم	۲۹	در زندگی آدم راست‌گویی هستم.	۴/۰۵
۱۷	من هر کسی را دوست دارم	۲۸	با شادی دیگران شاد و با ناراحتی آنها ناراحت می‌شوم.	۴/۰۵
۹	به دیگران علاقه بسیار زیادی دارم	۱	تقدیر همه کارها به‌دست خداوند است.	۳/۹۹
۱۱	احساس می‌کنم توانایی انجام هر کاری را دارم	۱۸	کسب هر لذت لزوماً مطلوب نیست.	۳/۹۹
۲۸	فکر می‌کنم بسیار جذاب هستم	۲۶	باور دارم که «بعد از هر سختی، گشایشی است»	۳/۹۹
۲۶	من فکر می‌کنم دنیا جایی عالی است	۲۴	هر سختی و مصیبتی حکمتی دارد.	۳/۹۶
۱	من فوق‌العاده خوشحالم	۳۱	انسان عقیف و با حیایی هستم.	۳/۹۶

ردیف	پرسشنامه شادمانی آکسفورد	ردیف	پرسشنامه شادمانی اسلامی	ردیف
۳	در مجموع از همه چیز زندگی ام راضیم	۳۷	بخشی از وقتم را به تفریح و سرگرمی سالم می گذرانم.	۳/۹۴
۲۹	من با هر چیزی سرگرم می شوم	۳۸	به سلامتی خود اهمیت می دهم.	۳/۹۱
۱۰	هر نوع تصمیم گیری برایم آسان است	۲۳	از شکل ظاهری خودم راضی ام.	۳/۸۵
۱۹	همیشه حالت لذت و شادی دارم	۳	خوبی ها و بدی های زندگی را می شناسم و از پذیرش آنها ایایی ندارم.	۳/۸۴
۱۲	همواره با احساس راحتی از خواب بیدار می شوم	۲۷	صبر در برابر مصیبت ها من را به خدا نزدیک تر می کند.	۳/۸۴
۲۰	من هر چیزی را که خواسته ام انجام داده ام	۸	دوستان خوبی دارم.	۳/۸۸
۴	احساس می کنم کلاً بر تمام جنبه های زندگی کنترل دارم	۱۹	اهل حرص و طمع به دنیا نیستم.	۳/۷۵
۱۳	احساس می کنم انرژی بی پایانی دارم	۱۷	اهل قناعت و صرفه جویی هستم.	۳/۷۴
۲۱	همیشه وقتم را بسیار خوب تنظیم می کنم	۳۵	انجام احکام دینی به نفع من است.	۳/۷۰
۱۸	همه وقایع گذشته برایم خوشایند هستند	۳۳	از انسان هایی که اهل طاعت و عبادت هستند، خوشم می آید.	۳/۶۹
۱۶	آن قدر سالم هستم که گویی در نقطه اوج جهان قرار دارم	۵	اگر یک وسیله نقلیه داشته باشم (از وسیله نقلیه ای که دارم) راضی ام.	۳/۶۹
میانگین کل		۴۴	بخشی از روز خود را صرف عبادت و نیایش می کنم.	۳/۶۸
		۱۲	با خویشاوندانم ارتباط خوبی دارم (اهل صلح و رحم هستم)	۳/۶۴
		۴۰	خواب راحتی دارم.	۳/۶۳
		۳۰	در موقعیت های وسوسه انگیز برای گناه، خود را کنترل می کنم.	۳/۶۳
		۳۲	در زندگی از اولیای الهی (پیامبران و امامان) الگو می گیرم.	۳/۴۱
		۳۴	تکالیف دینی خود را انجام می دهم.	۳/۴۰
		۳۹	در هر شبانه روز تحرک بدنی کافی دارم.	۳/۳۰
		۱۰	با همسایگان ارتباط خوبی دارم.	۳/۲۸
		۴	از محل سکونت راضی ام.	۳/۲۸
		۹	داشتن فرزند را موجب رضایت از زندگی می دانم.	۳/۲۳
		۲۵	دنیا محل سختی است و تحمل سختی ها برایم دشوار نیست.	۳/۱۸

طرح یک مناقشه دربارهٔ سنجش شادمانی: ... (سید محسن موسوی و دیگران) ۵۲۹

ردیف	پرسشنامه شادمانی آکسفورد	ردیف	پرسشنامه شادمانی اسلامی	ردیف
		۳۶	انجام تکالیف دینی برایم دشوار نیست.	۳/۱۷
		۱۳	در تعیین سرنوشت کشورم موثرم.	۳/۱۱
		۶	از وضعیت اقتصادی خود راضی‌ام.	۲/۸۰
		۷	نگران آینده شغلی و اقتصادی خود نیستم.	۲/۲۱
		میانگین کل		۳/۷۶

در این بخش علاوه بر ارائه میانگین نمرات گویه‌ها، مقادیر میانگین مؤلفه‌های شادمانی نیز محاسبه شده‌است. جداول زیر شامل میانگین هر مؤلفه، شماره گویه‌های مربوط به هر مؤلفه و مقدار آلفای کرونباخ به‌منظور سنجش پایایی می‌باشد.

جدول ۲. میانگین مؤلفه‌های پرسشنامه شادمانی آکسفورد

مؤلفه	شماره گویه‌ها	آلفای کرونباخ	میانگین	مؤلفه	شماره گویه‌ها	آلفای کرونباخ	میانگین
رضایت از زندگی	۲۰-۸-۵-۳-۲	۰/۸۱	۳/۱۹	۵. کارآمدی	-۱۱-۱۰-۷-۴-۲۵-۲۱-۱۳	۰/۸۴	۲/۹۶
عزت‌نفس	۲۸-۱۵-۶	۰/۸۲	۳/۲۷	۶. اجتماعی بودن	۲۳-۲۲-۱۷-۹	۰/۷۹	۳/۲۸
شناخت مثبت	-۲۴-۱۸-۱۴-۲۹-۲۶	۰/۷۴	۳/۰۵	۷. شادمانی	۲۷-۱۹-۱	۰/۷۷	۳/۰۱
سلامت	۱۶-۱۲	۰/۷۰	۲/۵۹	شاخص کل	تمام گویه‌ها	۰/۹۴	۳/۰۷

همان‌طور که قبلاً در بخش روش توضیح داده شد مؤلفه‌گذار پرسشنامه شادمانی آکسفورد بر اساس نتایج مطالعه هیلز و آرگایل (۱۹۹۸) انجام شده‌است. نتایج نشان می‌دهد مقادیر آلفای کرونباخ همگی از ۰/۷۰ بزرگ‌تر و لذا از سطح قابل‌قبولی برخوردارند. مقادیر میانگین مؤلفه‌ها نیز اغلب به مقدار ۳ (به‌عنوان حد وسط پیوستار شادمانی) نزدیک بوده و میانگین کل شادمانی پرسشنامه آکسفورد نیز برابر ۳/۰۷ به‌دست آمده‌است.

جدول ۳. میانگین مؤلفه‌های پرسشنامه شادمانی اسلامی

مؤلفه	شماره گویه‌ها	آلفای کرونباخ	میانگین	مؤلفه	شماره گویه‌ها	آلفای کرونباخ	میانگین
خیر باوری	۳-۲-۱	۰/۶۶	۴/۰۲	۵. صبر (در برابر جزع)	-۲۷-۲۶-۲۵-۲۴-۳۱-۳۰-۲۹-۲۸	۰/۸۲	۳/۸۳

مؤلفه	شماره گویه ها	آلفای کرونباخ	میانگین	مؤلفه	شماره گویه ها	آلفای کرونباخ	میانگین
خیرآوری	۹-۸-۷-۶-۵-۴-۱۳-۱۲-۱۱-۱۰	۰/۷۹	۳/۳۱	۶. طاعت	۳۵-۳۴-۳۳-۳۲-۳۶	۰/۸۶	۳/۴۷
شکر صبر	۱۷-۱۶-۱۵-۱۴-۱۹-۱۸	۰/۷۴	۴/۰۴	۷. لذت مادی	۴۰-۳۹-۳۸-۳۷-۴۲-۴۱	۰/۷۴	۳/۹۱
شکر (در برابر کفران)	۲۳-۲۲-۲۱-۲۰	۰/۸۱	۴/۱۵	۸. لذت معنوی	۴۴-۴۳	۰/۷۲	۳/۹۹
شاخص کل	تمام گویه ها	۰/۹۳	۳/۷۶				

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود مقادیر آلفای کرونباخ مؤلفه‌های پرسشنامه شادمانی اسلامی همگی از سطح قابل قبولی برخوردارند. البته مقدار آلفای مربوط به‌خیر باوری از سایر مقادیر کمتر است که با اغماض می‌توان آن را نسبتاً قابل قبول دانست. همچنین لازم به ذکر است که ۲ سؤال از ۴۶ سؤال که در پرسشنامه اصلی وجود داشت، در این پرسشنامه به‌خاطر تأثیر منفی در مقدار آلفای کرونباخ حذف شد و مقادیر آلفای فوق حاصل تحلیل‌ها پس از حذف این دو گویه است: «بالاترین گنج، بی‌نیازی است» و «من از لذت جنسی درست و مشروع بهره‌مندم».

۳.۴ مقایسه استنباطی

در این بخش ابتدا به‌کمک آزمون t وابسته یا زوج، میانگین شادمانی حاصل از دو پرسشنامه مقایسه می‌گردد. نتایج این تحلیل در جدول زیر آمده است.

جدول ۴. مقایسه میانگین شادمانی آکسفورد و شادمانی اسلامی با آزمون t وابسته

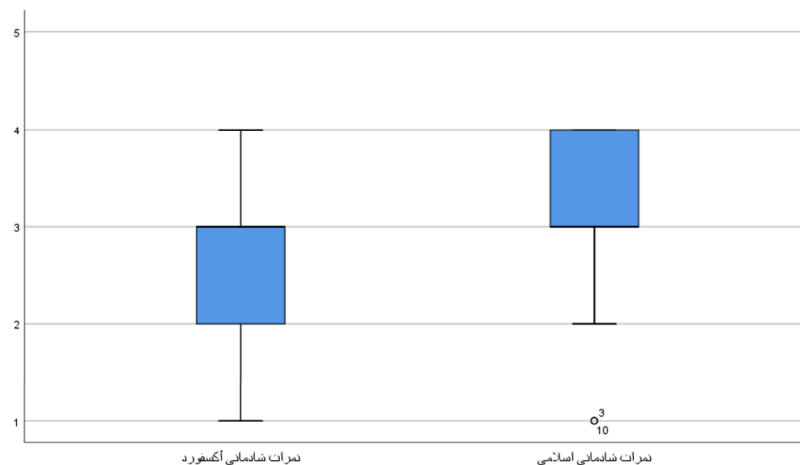
متغیرها	میانگین	مقدار t وابسته	معناداری (sig)
شادمانی آکسفورد	۳/۰۷	۲۶/۸۳	۰/۰۰۰
شادمانی اسلامی	۳/۷۶		

همان‌طور که از مقادیر جدول فوق پیداست میانگین نمرات دانشجویان از پرسشنامه اسلامی که برابر ۳/۷۶ است به‌طور معناداری از میانگین نمرات شادمانی آکسفورد آنها که برابر ۳/۰۷ است فاصله معناداری دارد. به‌عبارت دیگر سطح نمرات بر اساس پرسشنامه

طرح یک مناقشه دربارهٔ سنجش شادمانی: ... (سید محسن موسوی و دیگران) ۵۳۱

اسلامی به‌طور معناداری از سطح نمرات پرسشنامه آکسفورد بالاتر است. نمودار جعبه‌ای زیر توزیع نمرات شادمانی آکسفورد و اسلامی و فاصله این دو را بهتر نشان می‌دهد.

نمودار ۳. توزیع نمرات بر اساس پرسشنامه شادمانی آکسفورد و اسلامی

در خروجی نرم‌افزار spss همزمان با اعلام نتایج آزمون t وابسته، نتایج آزمون همبستگی پیرسون بین دو متغیر نیز ارائه می‌شود که حاصل آن در جدول زیر آمده است.

جدول ۵. همبستگی نمرات شادمانی آکسفورد و شادمانی اسلامی

متغیرها	مقدار همبستگی	معناداری (sig)
شادمانی آکسفورد	۰/۶۸۱	۰/۰۰۰
شادمانی اسلامی		

همبستگی زیاد ($r=0/681$) و معنادار ($sig=0/000$) بین این دو متغیر نشان می‌دهد، در مجموع دانشجویانی که در یکی از این دو پرسشنامه، نمره شادمانی بیشتری کسب کرده‌اند در پرسشنامه دیگر نیز نمره شادمانی شان بیشتر بوده و برعکس، چنانچه در یکی نمره کمتری کسب کرده باشند در دیگری نیز نمره شان کمتر بوده است. این نتیجه، به‌نوعی بیانگر روایی متقابل پرسشنامه‌ها نیز می‌باشد.

در ادامه این بخش، رابطه متغیرهای جنسیت، سن، وضعیت تأهل، مقطع تحصیلی و طبقه اجتماعی (ذهنی) با متغیرهای شادمانی آکسفورد و اسلامی مورد بررسی و مقایسه قرار می‌گیرد. جدول زیر وضعیت رابطه جنسیت و شادمانی (آکسفورد و اسلامی) را نشان می‌دهد.

جدول ۶. رابطه جنسیت و شادمانی (آکسفورد و اسلامی) با آزمون t دو نمونه مستقل

شادمانی	جنسیت	تعداد	میانگین شادمانی	مقدار t	معناداری (sig)
شادمانی آکسفورد	زن	۲۹۶	۳/۰۵	۱/۴۲	۰/۱۵۶
	مرد	۹۲	۳/۱۵		
شادمانی اسلامی	زن	۲۹۶	۳/۷۵	۰/۸۸	۰/۳۷۹
	مرد	۹۲	۳/۸۱		

مقادیر جدول بالا نشان‌می‌دهد تفاوت اندک و غیر معناداری در میزان شادمانی زنان و مردان در هر دو پرسشنامه شادمانی آکسفورد و اسلامی وجود دارد.

جدول ۷. رابطه سن و شادمانی (آکسفورد و اسلامی)

رابطه بین سن و...<<	شادمانی آکسفورد	شادمانی اسلامی
مقدار ضریب همبستگی پیرسون (r)	- / ۰۰۱	-۰/۰۵۷
معناداری (sig)	۰/۹۹۰	۰/۳۷۴

بر اساس تحلیل فوق، همبستگی بین سن و شادمانی در هر دو پرسشنامه آکسفورد و اسلامی بسیار ناچیز و غیر معنادار است. البته باید توجه داشت جامعه آماری این تحقیق دانشجویان هستند و با توجه به محدود بودن بازه سنی، این نتیجه را نمی‌توان به سایر گروه‌های سنی تعمیم داد.

جدول ۸. رابطه وضعیت تأهل و شادمانی (آکسفورد و اسلامی) با آزمون t دو نمونه مستقل

شادمانی	تأهل	تعداد	میانگین شادمانی	مقدار t	معناداری (sig)
شادمانی آکسفورد	مجرد	۳۱۴	۳/۰۶	۰/۷۸	۰/۴۳۳

طرح یک مناقشه دربارهٔ سنجش شادمانی: ... (سید محسن موسوی و دیگران) ۵۳۳

شادمانی	تأهل	تعداد	میانگین شادمانی	مقدار t	معناداری (sig)
	متأهل	۷۴	۳/۱۳		
شادمانی اسلامی	مجرد	۳۱۴	۳/۸۳	۲/۲۸	۰/۰۲۳
	متأهل	۷۴	۳/۹۰		

همان گونه که مقادیر جدول بالا نشان می‌دهد میزان شادمانی افراد مجرد و متأهل بر اساس پرسشنامه آکسفورد تفاوت معناداری وجود ندارد اما بر اساس پرسشنامه اسلامی، شادمانی افراد متأهل بیشتر از افراد مجرد است و این رابطه در سطح خطای ۰/۰۵ معنادار است.

جدول ۹. رابطه سطح تحصیلات و شادمانی (آکسفورد و اسلامی) با آزمون t دو نمونه مستقل

شادمانی	سطح تحصیلات	تعداد	میانگین شادمانی	مقدار t	معناداری (sig)
شادمانی آکسفورد	کارشناسی	۳۲۶	۳/۰۸	۰/۳۸	۰/۷۰۱
	کارشناسی ارشد	۶۲	۳/۰۴		
شادمانی اسلامی	کارشناسی	۳۲۶	۳/۷۷	۰/۳۹	۰/۶۹۵
	کارشناسی ارشد	۶۲	۳/۸۳		

تحلیل رابطه بین سطح تحصیلات و شادمانی نشان می‌دهد در هیچ‌کدام از دو پرسشنامه مذکور، این رابطه معنادار نیست و لذا می‌توان گفت تفاوتی در سطح شادمانی دانشجویان مقطع کارشناسی و مقطع کارشناسی ارشد در هیچ‌کدام از دو پرسشنامه آکسفورد و اسلامی وجود ندارد.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

این مقاله با طرح منازعه دو رویکرد "زیستی-روانی" و "فرهنگی-تاریخی" درباره اندازه‌گیری شادمانی سعی کرد بحثی را در این زمینه دامن زده و مدعیات هر کدام از این دو رویکرد را شرح دهد. ارزیابی درجه راستی و ناراستی هر کدام از این دو رویکرد محتاج مطالعات و پژوهش‌های گسترده است لکن یافته‌های این تحقیق شواهدی را در اختیارمان می‌گذارد که می‌تواند در این زمینه راهگشا باشد.

داده‌های تحقیق نشان دادند که ضمن وجود همبستگی بالای بین میزان شادمانی در دو پرسشنامه آکسفورد و اسلامی، میانگین نمرات حاصل از پرسشنامه اسلامی از پرسشنامه آکسفورد بالاتر است. البته نتایج تحقیق علی محمدی و آذربایجانی (۱۳۸۸) در خصوص مقایسه میانگین نمرات دو پرسشنامه شادکامی روانشناختی و شادکامی اسلامی نشان داد تفاوت معناداری بین این دو میانگین وجود ندارد. اما نتایج تحقیق حاضر با آن پژوهش از آن رو مشترک است که همبستگی مثبت و معناداری بین نمرات شادکامی روانشناختی و شادکامی اسلامی وجود دارد. هر چند مقایسه سطح نمرات این دو پرسشنامه به دلیل تفاوت ماهوی در مبانی و محتوای سؤالات پرسشنامه‌ها، از اعتبار لازم برخوردار نیست لکن بررسی جزئی‌تر و یک به یک سؤالات و پاسخ‌های اظهار شده و مقایسه دقیق‌تر این دو پرسشنامه، ایده‌های مهم و قابل توجهی پیش روی ما قرار می‌دهد.

یکی از دلایل احتمالی پایین‌تر بودن میانگین نمرات شادمانی آکسفورد در مقایسه با شادمانی اسلامی، اینست که در پرسشنامه آکسفورد، تعداد زیادی از سؤالات با تعبیری چون "همیشه"، "همه‌چیز"، "هر کاری"، "هر کسی"، و امثالهم همراه است که انتظار بالاتری از پاسخگو در مقایسه با سؤالات متعادل‌تر ایجاد می‌کند. همچنین به‌کارگیری مفاهیمی چون "فوق‌العاده خوشحال بودن"، "دنیا را جای عالی دانستن"، "انرژی بی‌پایان داشتن"، قرار داشتن در نقطه اوج جهان"، "توانایی انجام هر کاری را داشتن" و... در پرسشنامه آکسفورد نشانگر عواطف و احساساتی است که از میزان برانگیختگی بالایی برخوردار است. در مقابل، پرسشنامه اسلامی حاوی گویه‌هایی است که اغلب توأم با تعادل، آرامش و صبر است. به‌عنوان یک نمونه، در پرسشنامه آکسفورد چیزی درباره صبر و آرامش مطرح نشده است، در حالی که در پرسشنامه اسلامی این عامل به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های مهم شادمانی قلمداد شده است. درباره بالاتر بودن نمره پرسشنامه اسلامی در میان دانشجویان در ایران می‌توان این احتمال را مطرح کرد که در کشورهای شرقی/در حال توسعه در مقایسه با کشورهای غربی/ صنعتی شده، احساسات با برانگیختگی و سطح هیجان کمتر و با تعادل و آرامش بیشتری همراه است و بنابراین به سؤالات پرسشنامه اسلامی که متضمن تعادل و آرامش بیشتری است، هم‌دلی و هم‌سنخی بیشتری می‌کنند و لذا به گویه‌های آن نمره بالاتری می‌دهند. بر اساس این احتمال، این فرضیه قابل طرح است که چنانچه دو پرسشنامه مزبور توسط دانشجویان در کشوری مثل آمریکا پاسخ داده شود، میانگین پرسشنامه آکسفورد بالاتر از میانگین پرسشنامه اسلامی باشد. مروری بر میانگین

طرح یک مناقشه درباره سنجش شادمانی: ... (سید محسن موسوی و دیگران) ۵۳۵

نمرات یک به یک سؤالات پرسشنامه آکسفورد در تحقیق حاضر (جدول ۱) نیز نشان می‌دهد سؤالاتی که در آن از واژگانی چون هرچیز، همیشه، تمام جنبه‌ها، و امثالهم استفاده شده‌است، دارای کمترین میانگین نمرات هستند. لذا به‌هنگام استفاده از پرسشنامه آکسفورد در پژوهش‌های داخلی و مقایسه نمرات آن با نمرات حاصله از پژوهش‌های خارجی باید به این نکته توجه داشت. داینر (۲۰۰۰) درباره تفاوت‌های بین فرهنگی بهزیستی ذهنی به تحقیق اینگلهارت در سال ۱۹۹۷ اشاره می‌کند؛ در مطالعه‌ای که اینگلهارت روی رضایتمندی مردم ۶۴ کشور انجام داده بود دریافت که روی یک مقیاس ۱۰ درجه‌ای «عدم رضایت» تا «رضایت کامل»، دامنه میانگین‌ها از ۳/۷ تا ۸/۲ متغیر بود که به اظهار وی، این پراکندگی وسیع بین میانگین‌ها بیشتر از اینکه به‌وسیله عامل وراثتی قابل توجیه باشد ناشی از تفاوت‌های فرهنگی بین ملل مختلف است.

عامل دیگر فرهنگی در پژوهش‌های روان‌سنجی، تفاوت در درجه «فردگرایی» و «جمع‌گرایی» است (ایشی، ۲۰۰۰). نظریه‌های غربی سلامت روانی روی مفهوم «خودپنداشت فردیت یافته» بنا شده‌است که معمولاً همراه با خودشکوفایی و خودمختاری است و بر عکس در نقطه مقابل، در کشورهای آسیای شرقی مفهوم «خود» در ارتباط با دیگران موجودیت می‌یابد (سو و داینر، ۲۰۰۰). مقایسه گویه‌های دو پرسشنامه آکسفورد و اسلامی نیز این تفاوت را به‌خوبی بازنمایی می‌کند. در پرسشنامه آکسفورد قریب به اتفاق گویه‌ها، فردگرایانه و تعداد اندکی معطوف به دیگران است (حداکثر ۴ مورد از ۲۹ مورد شامل گویه‌های ردیف ۱۷، ۲۲، ۲۳ و ۲۵ از جدول ۱). در حالی که در پرسشنامه اسلامی موارد متعددی از سؤالات بطور مستقیم یا غیرمستقیم معطوف به دیگران است. می‌توان گفت «شادی دیگران را شادی خود و ناراحتی آنها را ناراحتی خود» قلمداد کردن تفاوت اصلی دو فرهنگ مذکور است که یک گویه با همین عنوان در پرسشنامه اسلامی ذکر شده و میانگین نمره نسبتاً بالایی از آن حاصل شده‌است. مروری بر پرسشنامه اسلامی نشان می‌دهد ۹ گویه از ۴۴ گویه بطور مستقیم سطح شادمانی را در تعامل با دیگران مورد ارزیابی قرار داده و موارد دیگری نیز علیرغم اینکه شادی را در نگاه اول، حالتی یا احساسی از فرد مد نظر قرار داده اما در واقع این احساسات در بستر جمع و جامعه معنا یافته و قابل درک می‌شود؛ «اهمیت قائل شدن به نظافت شخصی»، «اعتقاد به برکت مال داشتن»، «استفاده از عطر و بوی خوش»، «عفیف و باحیا بودن» و امثال این تعابیر در پرسشنامه اسلامی از این دسته‌اند. پرتعدادتر بودن گویه‌های جمع‌گرایانه شادی در پرسشنامه اسلامی در مقایسه با

پرسشنامه آکسفورد احتمالاً موجب شده است در پرسشنامه اسلامی، افراد متأهل شادتر از افراد مجرد باشند اما در پرسشنامه آکسفورد تفاوتی در میزان شادمانی افراد مجرد و متأهل مشاهده نشود. همچنین علاوه بر تفاوت بالا، نتیجه بررسی بیشتر در خصوص الگوی پاسخ‌ها نشان می‌دهد در هر دو پرسشنامه آکسفورد و اسلامی، میانگین نمرات شادمانی مربوط به گویه‌هایی که بیشتر ماهیت جمع‌گرایانه تر داشته‌اند بالاتر از گویه‌هایی است که ماهیت فردگرا دارند. مروری بر ترتیب گویه‌های جدول ۱ که در آن میانگین‌های شادی از بیشترین به کمترین مرتب شده است به وضوح مؤید این نتیجه‌گیری است.

همچنین یکی از دلایل احتمالی پایین‌تر بودن سطح شادمانی در کشورهای آسیایی جمع‌گرا در مقایسه با کشورهای غربی فردگرا، عدم وجود تعداد کافی از سؤالات جمع‌گرایانه در پرسشنامه‌های استاندارد جهانی است. داینر و همکاران (۲۰۰۳) در مطالعه‌ای نشان دادند که در کشور ژاپن که دارای فرهنگ جمع‌گراست در مقایسه با کشورهای غربی که دارای فرهنگ فردگرا هستند، احساس رضایتمندی و بهزیستی روانی کمتری گزارش شده است. پژوهش‌های دیگر نیز چنین نتیجه مشابهی را اعلام کرده‌اند (برای اطلاعات بیشتر رجوع شود به: غضنفری، ۱۳۸۵). چنانچه تفاوت فرهنگی جوامع در عنصر فردگرایی/جمع‌گرایی نادیده انگاشته شود و یک پرسشنامه جهانی طراحی شده در جوامع فردگرا مبنای ارزیابی و مقایسه درجه شادمانی جوامع قرار گیرد، طبیعی است که رتبه شادمانی به نفع کشورهای خواهد بود که از درجه فردگرایی بالاتری برخوردارند. علاوه بر ویژگی فردگرایی/جمع‌گرایی، تفاوت بین فرهنگی مهم دیگری که در ارتباط با اندازه‌گیری سطح شادمانی (و سایر احساسات) باید مورد توجه باشد، درجه ارزشمندی شادمانی و میل به ابراز حال خوب و احساس خوشبختی و شادمانی در فرهنگ‌های مختلف است. افراد عموماً تمایل دارند با هنجارهای جامعه خود هم‌نوایی داشته باشند. طالبان (۱۳۹۸) این واقعیت را ذیل عنوان «تورش مطلوبیت اجتماعی» (Social Desirability Bias) مورد بحث قرار می‌دهد؛ برخی اوقات پاسخگویان در شرایطی قرار می‌گیرند که پاسخ درست یا حقیقی خویش را کتمان نموده و در عوض، پاسخی را ارائه می‌دهند که از حیث عرفی، پاسخ موجه و مقبول محسوب می‌شود. بنابراین چنانچه در نظام ارزشی یک فرهنگ، شاد بودن از درجه اهمیت بالایی برخوردار باشد، میل به ابراز و اظهار آن نیز بیشتر می‌شود (شومیکر، ۱۳۹۱). به نظر می‌رسد شاد بودن در فرهنگ غرب به عنوان یک احساس مستقل از سایر احساسات برای افراد قابل درک است اما در فرهنگ جوامع شرقی در

طرح یک مناقشه دربارهٔ سنجش شادمانی: ... (سید محسن موسوی و دیگران) ۵۳۷

مقایسه با جوامع غربی، این احساس غالباً در کنار سایر احساسات معنا می یابد و در زیست روزمره آنها بازنمایی می شود. این تفاوت ها تا حدی است که برخی محققان، کمی کردن و سنجش پذیر کردن شادمانی با ابزار پرسشنامه را از آن رو که با مفروضات و پنداشته های متفاوت در بین فرهنگ های مختلف همراه است، امکان پذیر نمی دانند. به عنوان مثال ممکن است شرکت در یک مراسم سستی چون حلقه گذاری در گردن دختران در میانمار به عنوان شادی قلمداد شود درحالی که آن مراسم در یک فرهنگ و یک کشور دیگر، ضد انسانی و ضد اخلاقی و در نتیجه مغایر با شادی باشد. بنابراین، گمانه زنی در خصوص کم و کیف شادمانی نیازمند مطالعات بیشتر و دقیق تری است که معنای این مفهوم را بخصوص در شکل مقایسه ای و بین فرهنگی آن مورد بررسی قرار داده و روشنایی و وضوح بیشتری به وجوه تشابه و تمایز ماهیت احساس شادمانی در فرهنگ های مختلف بخشد.

کتابنامه

- آذربایجانی، مسعود و علی محمدی، کاظم (۱۳۸۹). ساخت و اعتباریابی آزمون شادکامی با تکیه بر اسلام، دوفصلنامه تربیت اسلامی، سال ۵، شماره ۱۰.
- انصاریان، مجتبی (۱۳۹۹). حق بر شادی، جامعه پژوهی فرهنگی، سال ۱۱، شماره ۳.
- بلیکی، نورمن (۱۳۸۹). استراتژی های پژوهش اجتماعی، ترجمه هاشم آقا بیگ پوری، تهران: انتشارات جامعه شناسان.
- بیکر، ترزا لی (۱۳۸۱). نحوه انجام تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ نایی، تهران: انتشارات روش.
- پسندیده، عباس (۱۳۹۲). الگوی اسلامی شادکامی با رویکرد مثبت گرا، قم: انتشارات دارالحديث.
- جوشن لو، محسن و رستمی، رضا (۱۳۸۹). روان شناسی بین فرهنگی، تهران: انتشارات ارجمند.
- داینر، اد و داینر، رابرت (۱۳۹۱). شادی؛ ثروت بیکران روان شناسی، ترجمه حسن عبدالله زاده، طاهر محبوبی و معصومه باقرپور، تهران، نشر آذین مهر.
- دولان، پل (۱۴۰۱). طرح و نقشه ای برای شادکامی، ترجمه بهنام شهابی، تهران: انتشارات ترجمان.
- دیویس، ویلیام (۱۳۹۶). صنعت شادی، ترجمه اعظم ورشوچی فرد، تهران: پارسه.
- سلینگمن، مارتین، (۱۳۸۹). شادمانی دورنی، ترجمه مصطفی تبریزی، رامین کریمی و علی نیلوفری، تهران: نشر دانژه.
- شومیکر، جان ف. (۱۳۹۱). در جستجوی خوشبختی، ترجمه ابوذر کرمی، تهران: نشر مضمون.
- طالبان، محمدرضا (۱۳۹۸). تورش مطلوبیت اجتماعی در پیمایش های اجتماعی، راهبرد فرهنگ، دوره ۱۲، شماره ۴۵.

- علی‌پور، احمد و نوربالا، احمدعلی (۱۳۷۸). بررسی مقدماتی پایایی و روایی پرسشنامه آکسفورد در دانشجویان دانشگاه‌های تهران: سال پنجم، شماره ۱ و ۲.
- علی‌محمدی، کاظم و آذربایجانی، مسعود (۱۳۸۸). بررسی رابطه بین شادکامی اسلامی و شادکامی روانشناختی در دانشجویان دانشگاه قم، روان‌شناسی و دین، سال ۲، شماره ۳.
- غضنفری، فیروزه (۱۳۸۵). بهزیستی درونی از دیدگاه بین فرهنگی، فصلنامه روانشناسی، سال دهم، شماره ۴.
- کار، الان (۱۳۸۵). روان‌شناسی مثبت؛ علم شادمانی و نیرومندی‌های انسان، ترجمه حسن پاشا شریفی و جعفر نجفی زند، تهران: انتشارات سخن.
- کیانپور، مسعود و آقابابایی، احسان (۱۳۹۶). جامعه‌شناسی احساسات، اصفهان: دانشگاه اصفهان.
- مرشدی، ابوالفضل؛ دبیری، احمد؛ موسوی، سیدمحسن و اسحاقی، فهیمه (۱۳۹۸). شاخص‌های سنجش شادکامی: بررسی تطبیقی مدل شادکامی آکسفورد و مدل شادکامی اسلامی. پژوهشنامه روان‌شناسی اسلامی، سال ۵، شماره ۱۱.
- موسوی، سید محسن (۱۳۹۲). شادمانی: رویکردهای نظری و یافته‌های تجربی، تهران: انتشارات تیسرا.

- Abdel-Khalek, A. M. (2006). Measuring Happiness with a Single-Item Scale. *Social Behavior and Personality*. 34(2), 139-150.
- Argyle, M., Martin, M. & Crossland, J. (1989). Happiness as a function of personality. In J. P. Forgas & J. M. Innes (Eds.), *Recent advances in social psychology: An international perspective*, (pp. 189-203). North Holland: Elsevier Science Publishers.
- Cheung, F. M., van de Vijver, F. J. R., & Leong, F. T. L. (2011). Toward a new approach to the study of
- Dakin, B. C; Tan, N; Conner. T. & Bastian, B. (2022). The Relationship Between Prosociality, Meaning, and Happiness in Everyday Life. *Journal of Happiness Studies*. 23: 2787-2804.
- Diener, E. & Suh, E. (2000). *Culture and Subjective Well-being*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Diener, E.; Oishi, S. & Lucase, R. E. (2003). Personality, Culture and Subjective Well-being. *Emotional Annual Review of Psychology*, 54.
- Diener, ED. & Lucas, Richard E (2000). Explaining Differences in Levels of Happiness: Relative Standards, Need Fulfillment, Culture, and Evaluation Theory, *Journal of Happiness Studies* 1: 41-78.
- Dodds, P. S., & Danforth, C. M. (2009). Measuring the happiness of large-scale written expression: Songs, blogs, and presidents. *Journal of Happiness Studies*, 11(4), 441-456.
- Galati, Dario & Manzona, Mayar & Lgor, Sotgio (2006). The Subjective components of happiness and their attainment: a cross-cultural comparison between Italy and Cuba, *Social Science Information*, Vol.45 No.4. 601-630.

- Mesquita, Batja. *Between Us: How Cultures Create Emotions*. W. W. Norton & Company, 2022.
- Myers, D. G, & Diener, E. (1995). Who is Happy? *Psychological Science*, 6, 10-19.
- Neuman, W. Lawrence (2000), *Social Research Method*, A Viacom company.
- Oishi, S. (2000). Goals as cornerstones of Subjective Well-being: linking Individuals and Cultures. In E. Diener & E. Suh (Eds). *Culture and Subjective Well-being*. Cambridge & London. The MIT Press.
- personality in culture. *American Psychologist*, 66, 593-603.
- Pyne, B.; Dhauria, M.; & Et al. (2020). Bengali translations, reliability assessment and validations of four happiness scales in a representative population from Kolkata, India. *The International Journal of Indian Psychology*. Volume 8, Issue 4.
- Rojas, Mariano (2005). A Conceptual- Referent Theory of Happiness: Heterogeneity and Its Consequences, *Social Indicator Research* 74:261-294.
- Suh, E; & Diener, E. (2000). Self, the hyphen between Culture and Subjective well-being. In E. Diener & E. Suh (Eds). *Culture and Subjective Well-being*. Cambridge & London. The MIT Press.
- Veenhoven, R. (1995). The cross-national pattern of happiness: Test of predictions in three theories of happiness. *Social Indicators Research*, 34, 33-68.
- Veenhoven, Ruut (2001). Are the Russians as unhappy as they say they are? Comparability of self-reports across nations, *Journal of happiness studies* 2: 111-136.